

Зарудня Л.Б.

Національна академія управління

СПЕЦИФІКА ОКРЕСЛЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ РОЗБОЮ

У статті розглянуто сучасні проблеми в межах окреслення суб'єктивної сторони розбою. У статті акцентується увага, що на цьому етапі реформування вітчизняної системи законодавства особливого розгляду заслуговують питання класифікаційного визначення розуміння позицій суспільної небезпеки кожного злочину в кримінальному праві, котре має чітко визначатися з урахуванням важливості об'єкта злочину. У вищезазначеному контексті розуміються сучасні суспільні відносини, на які спрямовано злочинне зазіхання суб'єкта.

Аналізуючи порушену тему, автор наголошує, що виникає нагальна проблема врахування сучасної специфіки вчинення розбою в рамках окреслення її характеристики на комплексному системному рівні з позиції дослідження суб'єктивної сторони, тобто тих психічних процесів, що відбуваються у свідомості суб'єкта, які характеризують його волю і проявляються в самій злочинній дії й відношенні особи до скоєного діяння. Також автор у ході проведеного аналізу встановив, що відповідно до сучасної узагальненої наукової позиції суб'єктивну сторону злочину заведено розглядати з урахуванням специфіки аспектів кримінального права.

У ракурсі дослідження автором зазначено, що суб'єктивну сторону злочину у вітчизняній науці кримінального права заведено розуміти як комплексну сукупність передбачених кримінальним законом ознак, що характеризують внутрішню психічну сторону злочину.

Відповідно, вказується, що сучасне розуміння кримінальної відповідальності за вчинення розбійного нападу є таким, що ця категорія із позиції її суб'єктивного розгляду як складової частини в системі злочину має складатися з ознак провини, а саме умислу або необережності, крім цього, мотиву, мети злочину, емоційного стану під час вчинення злочинного діяння (наприклад, афекту).

У ході дослідження автор доходить висновку, що специфіка суб'єктивної сторони розбою полягає в тому, що часто ототожнюються поняття мотиву і мети, що є хибним. Крім того, деякі складники суб'єктивної сторони, наприклад, такі як вина, частково лежать у площині знань з психології, які в юридичній практиці не враховуються, якщо не виникає питання осудності особи.

Ключові слова: розбій, потерпілий, кримінальна відповідальність, суспільна небезпека, суб'єктивна сторона розбою.

Постановка проблеми. У ракурсі міжнародної сучасності суб'єкт злочину у вітчизняному законодавстві представлений низкою ознак, де кожна з перелічених набуває специфіки власної невід'ємності та чіткої важливості її врахування під час притягнення до кримінальної відповідальності.

Згідно із засадами, які висвітлюють науковці в міжнародному осередку для цивілізованого правового відношення, під суб'єктом злочину розуміють не тільки фізичну особу, а і юридичну, іноді не тільки людей, а й тварин.

Одним із видів тяжких злочинів, які відповідають цим групам, є розбій, для якого характерна умисність діяння.

Особа підлягає кримінальній відповідальності у разі, якщо на момент скоєння злочину вже досягла шістнадцятирічного віку. В окремих випадках

кримінальна відповідальність настає з чотирнадцяти років за низку злочинів проти особистості, суспільної безпеки та громадського порядку. Згідно з цим вік особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можна вважати соціальним статусом, який позначає визнану законом здатність людини бути активним учасником правовідносин у суспільстві.

Відповідно до узагальненої наукової позиції суб'єктивну сторону злочину заведено розглядати з урахуванням специфіки аспектів кримінального права. Згідно з таким підходом вищезазначена категорія спрямована на надання комплексної елементарної побудови в законному полі характеристики щодо специфіки відношення правопорушника до скоєного ним злочину. Від цього здебільшого залежить ступінь покарання громадянина за порушення закону. Для сучасного правосуддя характерною

ознакою є те, що однакові за своїм підсумком злочини можуть стати результатом різних цілей, мотивів, дій і залежно від вищевказаного вина правопорушника не може бути визначена в однакових критеріальних рамках.

У сучасній формалізації суб'єктивну сторону злочину у вітчизняній науці кримінального права заведено розуміти як комплексну сукупність передбачених кримінальним законом ознак, що характеризують внутрішню психічну сторону злочину.

Згідно з вищезазначеною позицією суб'єктивна сторона будь-якого злочину має виражатися у чіткій формалізованій конкретизації з відповідним урахуванням зі сторони суду провини правопорушника, його мотиву та мети скоєння злочину.

Сучасне розуміння кримінальної відповідальності за вчинення розбійного нападу є таким, що ця категорія з позиції її суб'єктивного розгляду як складової частини в системі злочину має складатися з ознак провини, а саме умислу або необережності, крім цього, мотиву, мети злочину, емоційного стану під час вчинення злочинного діяння (наприклад, афекту).

На фундаментальному рівні суб'єктивна сторона складу злочину спрямована на визначення внутрішньої, тобто психічної, психологічної сторони злочину.

Поряд з об'єктом злочинного зазіхання ступінь суспільної небезпеки конкретного злочину на загальному рівні має визначатись також способом дій, ознаками, які своєю чергою зводяться до чітко направленої характеристики суб'єктивної сторони злочину з конкретизованим урахуванням властивостей суб'єкта злочину.

Згідно із зазначеною специфікою у вітчизняній кримінально-правовій науці панує уявлення про те, що суспільна небезпека для осіб з позиції сучасного законодавчого реформування в рамках наміченого українським суспільством проєвропейського курсу розвитку має розглядатися як конкретизований у певному законодавчому ракурсі соціально-психологічний стан, а не правове становище винного, що є передумовою, а не наслідком скоєного злочину.

З огляду на вищевказане, виникає нагальна проблема врахування сучасної специфіки розбою в рамках окреслення її характеристики на комплексному системному рівні з позиції дослідження його суб'єктивної сторони, тобто тих психічних процесів, що відбуваються у свідомості суб'єкта, які характеризують його волю і проявляються в самій злочинній дії й відношенні особи до скоєного діяння з урахуванням і самої сутності поняття вини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станом на 2019 рік трактування сутності поняття «вина» подається багатьма дослідниками як поняття внутрішнього психічного ставлення особи, яка скоїла злочин, до скоєного нею діяння і подальших за цим діянням наслідків. В адаптаційному векторі законодавчого реформування, спрямованого до стандартів чинної в країнах ЄС законодавчої системи, поняття «вина» може розглядатися з позиції формалізації умислу або необережності. Як показує буденна вітчизняна законодавча практика, останніми роками найпоширенішою формою вини в українському суспільстві під час скоєння злочинів виступає саме умисел через те, що злочинів, які можна вчинити з необережності, є меншість, що створює суттєву колізійну прірву між вітчизняним законодавством та законодавством країн ЄС, де якраз наявна досить розгорнута систематизація різних злочинів із суб'єктивної позиції їх розуміння, які належать до злочинів, скоєних з необережності [14, с. 45].

Саме ж поняття «намір», умисел у межах суб'єктивної характеристики скоєння злочину у вітчизняному науково-правовому осередку заведено розподіляти на прямий і непрямий [13, с. 98].

У науці кримінального права склад злочину виступає необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що скоїла злочин, з урахуванням встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину становлять: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [9, с. 162].

Аналізуючи сучасні наукові праці, присвячені питанню розбою, варто зазначити, що:

– в роботі В.О. Казміренко надається досить деталізована психолого-юридична характеристика суб'єктивної сторони розбою, в ході якої науковець доходить висновку, що розбій вчиняється лише з прямим умислом [14, с. 45];

– досліджуючи конструкційний склад розбою М.П. Редіна, виявлено, що він розкрив сутність термінологічного наукового розуміння у наданні суб'єктивної характеристики розбою [13, с. 99].

– у роботах К.В. Паламарчук викладені теоретичні та методологічні засади порівняльно-правового дослідження кримінальної відповідальності за розбій [5, с. 115], також зазначений науковець виклав результати досліджень стосовно об'єктивних та суб'єктивних ознак розбою за кримінальним правом України та іноземних держав [4, с. 167] і дослідив генезис кримінальної відповідальності за розбій [6, с. 69].

З позиції узагальненого наукового окреслення, аналізуючи праці сучасних науковців (Ю.В. Бау-

ліна, В.І. Борисова [1, с. 46], Б.С. Волкова [2, с. 98], П.С. Дагеля, Д.П. Котова [3, с. 126], К.В. Паламарчук [4, с. 167], В.О. Попелюшка [7, с. 100], Ю.Л. Шуляка [8, с. 112], О.О. Горішнього [11, с. 98]), виникає зумовлююче направлення щодо відповідальності особи та ставлення до вчиненого нею діяння. У суб'єктивному розумінні висувається усвідомлення відповідальності правопорушників за свою поведінку, а точніше за порушення певних норм, що неодмінно зумовлює виникнення почуття провини. І навпаки, визнання покарання несправедливим нівелює поняття відповідальності і надає можливість заперечення власної вини [12, с. 118].

Під прямим умислом за змістом доцільно розглядати буденну у сучасному демократичному суспільстві ситуацію, коли особа усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій, передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків і бажає їх настання [10, с. 102.]

Загальнонаукове окреслення трактування визначення непрямого умислу не сильно відрізняється від визначення прямого умислу через те, що у разі непрямого наміру особа не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, але усвідомлює, що вони можуть відбутися.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що у вітчизняній правовій практиці фахівці кримінального права досить часто висувають трактування сутності поняття «вина» та вказують на його «психологізм», на необхідність відповідності з положеннями у сфері психології. Проте вищезазначена специфіка на формальному рівні набуває більшою мірою морально-етичного спрямування.

Насамперед доцільно зауважити, що опис поняття «вина» у сучасному контексті вітчизняної регуляційної правової системи висувається без звернення до психологічних дефініцій, а шляхом логічного конструювання виключно юридичних комплексно висунутих науково-логічних розумінь, коли вина трактується з позиції розуміння її як матеріально-правового та процесуально-правового поняття, що своєю чергою ототожнюються на формалізованому рівні, відповідно до сучасних засад кримінальної відповідальності, тобто з окресленням поняття злочину як певної цілісності.

Для наочної реалізації встановлення основ кримінальної відповідальності та для правильної правової кваліфікації порушеного в цій статті питання виникає потреба визначення наявності провини в кожному діянні як з урахуванням норм вітчизняного законодавства, так і для можливості подальшої адаптації вітчизняних норм законодавства до стандартів ЄС.

На узагальненому рівні сутність поняття «вина» подається як передумова та необхідність визначеної в правовому полі систематичної складової частини тріади: вина – відповідальність – покарання.

Для оптимізації дослідження згідно зі специфікою в контексті загальнонаукового розуміння поняття «розбій» необережні форми провини в постановці порушених у статті питань нас цікавити не будуть через те, що ні для кого не секрет, що розбій вчиняється виключно з прямим умислом.

Нині досить складно уявити, що особа, яка вчиняє напад з метою розкрадання чужого майна та ще наприклад із проникненням в житло потерпілого, робить це ненавмисно, тобто випадково, або по злочинній недбалості, тобто не усвідомлює суспільної небезпеки своїх дій. У цьому питанні всі дослідники одноставно відносять розбій до категорії умисних злочинів.

Проте в умовах адаптації до законодавства ЄС це питання потребує комплексного розгляду, коли науковцями висувається питання про можливість скоєння злочину з двома формами вини.

Зважаючи на вищевказану полеміку, деякі вчені-правознавці порушували питання про те, що є можливість у разі вчинення умисного розбійного нападу з необережності заподіяти шкоду здоров'ю потерпілого [14, с. 80].

З огляду на вказану тенденцію в сучасному законодавчому реформаторському процесі української правової системи до стандартів країн ЄС необхідно враховувати, що спрямованість умислу особи може змінитися під впливом певних суб'єктивних чи об'єктивних обставин.

Тому саме поняття «намір» (умисел) особи має набувати систематизованого характеру, охоплювати різносторонні способи вчинення розкрадання: застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або загрози застосування такого насильства. Необхідним для врахування є й мотив такого застосування: чи то заздалегідь спланований, чи такий, який виник раптово.

За своєю специфікою в сучасному розумінні розбій належить до таких злочинів, які вчиняються лише умисно, причому такий умисел завжди є прямим (за результатами кримінальних проваджень, які розслідувалися автором, як показує статистика, 100%): винний усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і передбачає, що результатом дії будуть шкідливі наслідки, але при цьому все ж бажає поводитися саме так, а не інакше. Те, що він поводить саме так, може

бути під впливом ситуації або зумовлюватися станом алкогольного/наркотичного сп'яніння, а також пояснюватися впливом будь-яких інших несприятливих обставин, на форму і вид умислу впливати не може, і в деяких конкретних випадках може виступати лише обтяжуючою обставиною.

Варто акцентувати увагу на тому, що згідно зі статистикою розгляду судових справ, пов'язаних із вчиненням розбою, не всі обвинувачені у скоєнні зазначеного злочину визнають ступінь власної вини. Навпаки, більшість з них винними себе не вважають або вчиняють аналогічний злочин не вперше, не зробивши для себе жодних належних висновків. Зважаючи на тенденцію зі сторони осіб, які на тлі абсолютної очевидності скоїли злочин категорії, яка підпадає під кваліфікацію розбій, та з урахуванням заподіяної шкоди, можна зробити висновок про високий рівень асоціальності та криміногенності в сучасному українському суспільстві.

Такий стан відзначається багатьма вченими, особливо уважно вивчається причина корисливої злочинності неповнолітніх, які є «резервом» дорослої злочинності і рідко стають на шлях виправлення, отримавши покарання, пов'язане із позбавленням волі.

У наш час у разі скоєння насильницького майнового посягання злочинець діє не тільки навмисне щодо того, щоб скоїти розбійний напад, але і з умислом застосувати насильство проти потерпілого, як засіб заволодіння його майном, як засіб досягнення своєї мети. Тобто до змісту умислу суб'єкта розбою входить усвідомлення того, що, по-перше, він вчиняє напад, поєднаний з насильством щодо потерпілого, і по-друге, що це насильство є способом вилучення майна, щодо якого нападник не має жодного права – ні дійсного, ні передбачуваного. З огляду на вищевиявлену тенденцію у разі характерного окресленого умислу вчинення розбою, слід враховувати фактори як об'єктивного, так і суб'єктивного плану. Всебічне і вичерпне дослідження способу скоєння злочину в сукупності з іншими обставинами дає змогу встановити справжній зміст умислу суб'єкта розбою, виходячи із завданої матеріальної шкоди або шкоди здоров'ю потерпілого, і тим самим уникнути помилок під час кваліфікації діяння. Поряд з виною неодмінно в суб'єктивному ракурсі зі сторони будь-якого злочину йде мотив. Наукове трактування розуміння поняття мотиву зводиться до його представлення як сукупності факторів, які виконують спонукальну роль на особу вчинити злочин; те, що підштовхує людину до зло-

чинної поведінки. У цьому контексті мотив під час вчинення розбою має подаватися, як правило, з поглядів урахування корисливості. Зазначена спрямованість наочно простежується з самого представлення її трактування, де особа вчиняє напад з метою заволодіння чужим майном, тобто бажаючи звернути це майно на свою користь чи користь третіх осіб.

Проте, як показав проведений нами аналіз сучасної юридичної літератури, зазначається, що мотив не завжди є корисливий, наприклад, у разі вчинення розбою організованою групою не всі учасники такої групи можуть керуватися корисливим мотивом. Це питання більше підпадає під категорію психологічних знань, якими не керуються в юридичній практиці.

Дослідники також звертають увагу на те, що корисливий мотив у розбої всього лише супроводжується корисливою метою, тим самим зі сторони вітчизняного законодавця спрощується подача мотиву і мети, тоді як у практиці ЄС докорінно досліджують мотивацію такої категорії злочинів.

Виявлена колізія вносить плутанину у свідомість деяких науковців, які слідом за формулюванням диспозиції змушені говорити про «мету розбою» і корисливий мотив як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони. Аналізуючи фахову наукову літературу, яка присвячена порушеному питанню, нескладно помітити, що деякі автори поряд з метою до конструктивних ознак суб'єктивної сторони розбою відносять мотиви. При цьому деякі автори говорять про корисливий мотив як факультативну ознаку такого правопорушення. Згідно з поглядами багатьох фахівців мотив розбою відповідає на питання, чим керувався злочинець, здійснюючи діяння, а мета визначає характер і спрямованість його дій, найближчий результат, якого прагне суб'єкт.

Корисливий мотив при цьому має вирішальний вплив у кваліфікації діяння, оскільки складно уявити, що особа, здійснюючи розбійний напад, керується будь-якою іншою метою, ніж корисливою, адже очевидно, що всі її дії спрямовані на неправомірне заволодіння чужим майном.

Висновки. Специфіка суб'єктивної сторони розбою полягає в тому, що часто ототожнюються поняття мотиву і мети, що є хибним. Крім того, деякі складники суб'єктивної сторони, такі, наприклад, як вина, частково лежать у площині знань з психології, які в юридичній практиці не враховуються, якщо не виникає питання осудності особи.

Список літератури:

1. Баулін Ю.В., Борисов В.І. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків, 2010. 456 с.
2. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). Казань, 1982. 152 с.
3. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж, 1974. 165 с.
4. Паламарчук К.В. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки розбою за кримінальним правом України та іноземних держав. *Актуальні питання криминологічної політики в Україні* : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, 25 квітня 2012 року. С. 166–169.
5. Паламарчук К.В. Теоретичні та методологічні засади порівняльно-правового дослідження кримінальної відповідальності за розбій. *Митна справа*. 2012. № 6. С. 114–123.
6. Паламарчук К.В. Генезис кримінальної відповідальності за розбій. *Інноваційні методи реформування правовідносин у сучасних умовах* : матеріали 9-ї міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 10 квітня 2012 року. Тернопіль, 2012. С. 68–70.
7. Попелюшко В.О. Предмет доказування в кримінальному процесі (кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти) : монографія. Острог, 2001. 195 с.
8. Шуляк Ю.Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 276 с.
9. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
10. Владимиров В.А. Квалификация преступлений против личной собственности : учебное пособие. Москва, 1968. 172 с.
11. Горішній О.О. Суб'єктивна сторона розбою. *Право і суспільство*: науковий журнал / Засновники: Нац. акад. внутр. справ України, Всеукр. фонд юрид. науки академіка права В.В. Сташиса Юрид. акад. Мін. внутр. справ України, Товариство з обмеж. відповід. «Фонд юрнауки АПС». 2009. № 3. С. 97–101.
12. Дітріх О.І. Загальна характеристика корисливих посягань на власність із застосуванням насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 10. С. 117–122.
13. Редин М.П. Разбой (понятие, конструкция состава). *Современное право*. 2007. № 10. С. 96–104.
14. Казміренко В.О. Психолого-юридична характеристика суб'єктивної сторони розбою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 14(2). С. 79–81.

Zarudnia L.B. DESCRIPTION OF THE SUBJECTIVE PARTY BRIGANDAGE

The article deals with contemporary problems within the definition of subjective side of robbery. The article emphasizes that at this stage of reforming the domestic system of legislation special consideration deserves the issue of defining a classification definition of the position of public danger of each crime in criminal law, which should be clearly defined taking into account the importance of the object of the crime. There above consensus is understood as the contemporary social relations to which the subject's criminal mischief is directed.

Analyzing the attention raised, the author emphasizes that there is an urgent problem of taking into account the contemporary specificity of robbery within the framework of defining its characteristics at a complex systemic level from the standpoint of the study of its subjective side, those mental processes that occur in the mind of the subject that characterize it will and are manifested in the most criminal act and attitude of the person to the act, taking into account the essence of the concept of guilt. In the course of the analysis, the author also found that, in accordance with the current general scientific position, the subjective side of the crime, in accordance with the domestic Ukrainian legislation, was introduced to consider the specific aspects of criminal law.

In the perspective of the study the author states that in the modern formalization of the subjective side of crime in the domestic science of criminal law is introduced to understand as a complex set of features provided by the criminal law that characterize the internal mental side of the crime.

Accordingly, it is stated that the modern genesis of criminal responsibility for committing a robbery has led to the fact that this category, from the point of view of its subjective consideration, as a component in the crime system should consist of signs of guilt, intent or negligence, in addition to motive, purpose of crime, emotional state when committing a criminal act (affect).

In the course of the research, the author concludes that the tendencies of the subjective side of the robbery are expressed by direct intent, because the perpetrator is aware that he is doing and anticipates dangerous actions.

Key words: robbery, victim, criminal liability, public danger, robbery subjective.